

Ikrény, volt Lamberg-Merán kastély környezetének örökségvédelmi vizsgálata

Készítette: Kottmayer Tibor
2004

A vizsgálat célja megállapítani, hogy az egykori 210 hrsz-ú földterületen álló gazdasági épületek mikor és milyen céllal épültek. Történeti adatokat szolgáltatni annak eldöntéséhez, hogy ezen épületek milyen építészeti, műemléki értékkel bírnak. Ennek alapján javaslatot tenni arra, hogy örökségvédelmi szempontból további sorsuk mi legyen, megtartásuk indokolt-e, vagy szükség és építetői szándék szerint az épületek bonthatók-e, és milyen feltételek betartása mellett?

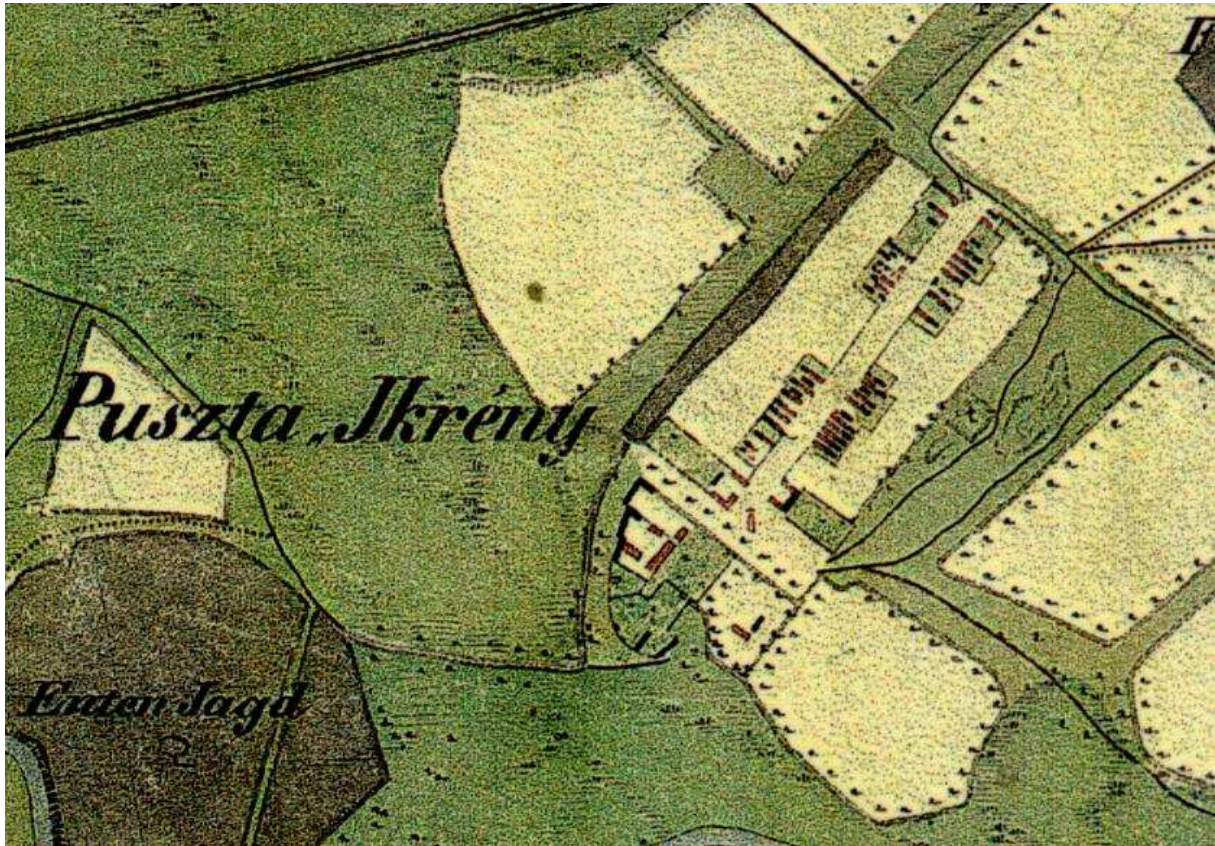
Ugyan a település első említése 1256-ból való, a község mai szerkezete a XVIII. század elején alakult ki. A telepítés, telepedés meghatározója az az út és csatorna volt, amely a Rábcát a Rábával összekötötte. Ez az észak-kelet, dél-nyugat irányú, egyenesnek tekinthető, két oldalán töltéssel, és azon vezető utakkal készített árok (műtárgy) létesítésének ideje nem ismert. Helyzete és kialakítása azonban valószínűsíti, hogy a Rábába való betorkolásnál erősített hely állt a XII-XV. században, amelyet mocsár, vizesárok vett körül. Az előbb említett csatorna biztosította, hogy a Rába kisvízes állapotában is jutott elegendő víz a védműbe a Rábcából, illetve a Hanyból, esetleg közvetetten a Mosoni-Duna ágból. Mindehhez érdemes hozzávenni, hogy az említett időben Ikrény részben káptalani birtok, ugyanúgy, mint a győri „fellegvár”.

Ez az egykor a földrészleten állott vár és/vagy templom, esetleg zárda azonban szinte nyomtalanul eltűnt. A település a török idők alatt pusztásodik. Ezen túl Nádasdy Ferenc kivégzését (1671) követően kamarai birtok lesz a település területének nagy része, majd szétaprózódik és gyakori a birtokos váltás. 1777-ben az egyik tulajdonos Lamberg Volrád. Feltehetően ő, vagy az ő leszármazottai telepítik újra tudatosan a községet, és idővel egyesítik a területet. A torkolattól keletre, az egykori erősített hely területén hoznak létre egy uradalmi központot. Az I. katonai felmérés térképe szerint ekkor még itt áll egy kőből épült templom is.

Feltehetően ekkor még csak a nagyméretű magtár épület áll a ma is meglévők közül. 1785-öt követően alakítják ki a majorság mai úthálózatát. A község felé eső területen új, a főutcára merőleges utcát nyitnak (Győri út, Vasút sor). A tudatos, tervezett gazdaság egy emberöltő alatt kiépül, amint ezt az 1840-es állapotokat mutató II. katonai felmérés tükrözi.

A templom eltűnik, megépül a kastély a kiszolgáló gazdasági épületekkel. A keleti részen önálló gazdasági egység, feltehetően méntelep létesül, kerített legelővel. Teljesen eltűnik a templom épülete. Az egykori csatorna funkciója megszűnik, de a töltések megmaradnak ugyanúgy, mint a vizenyős, mocsaras területek. A kastély épületfoltja a térképen aránytalanul nagy a magtárhoz képest, de a pozíció egyértelműen azonosíthatóvá teszi az épületeket. A fasorok ültetése, a vadászterületek kijelölése, összevetve a tizenhat évvel későbbi kataszteri térképpel arra utal, hogy az 1840-es években folyamatban van a központ kiépítése. Feltehető, hogy a megelőző kor építőanyagait felhasználják az építkezés során, ezért kiemelten fontos, hogy a nagystálló (4) az öregmajor nyugati épületénél (9) és a kastélytól nyugatra lévő jelenlegi lakóházak átalakításánál, bontásánál (14, 15, 16) épületrégészeti megfigyeléseket végezzenek.

Nem tartozik közvetlenül a vizsgált területhez, de fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy a jelenlegi Győri út nyugati végének épületei is korabeliek, amint ezt a színezett alaptérképen jelöltem. A telekszerkezet jól mutatja, hogy hol volt az uradalom és kastély területének északi határa, és miként vezette át a falu felől érkezőt a kastélyhoz egy U és egy L alakú épület, mintegy kapu. Itt említendő meg, hogy az egykor határjelölő szerepű képoszlop helyét és szerepét milyen szerencsésen vette át a templomtorony, és az, hogy akarva vagy akaratlanul, de megőrződött máig a településre jellemző egyszerű, de karakteres morfológiai séma: az egymásra merőleges két fő építészeti tengely.

Nem egyértelmű, hogy ki a tulajdonos, de feltételezhető, hogy közvetlenül vagy közvetetten az a Lamberg Ferenc Fülöp gróf, aki 1842-ben altábornagy, és „a hadügy magyarosításán buzgolkodik”, és akit 1848. szeptember 28-án a pestbudai csőcselék/”lázongó néptömeg” meggyilkol. A család azonos a Mórton székelő Lamberg családdal. A család tagjai visszamenőleg katonák, huszárok, van köztük főlovászmester és udvari tanácsos. Ez magyarázhatja azt, hogy e kereskedelmi szempontból kiváló helyen létesítsen ménesbirtokot a család. A forradalom és szabadságharc ezt a folyamatot megtorpantja, de nem állítja le.

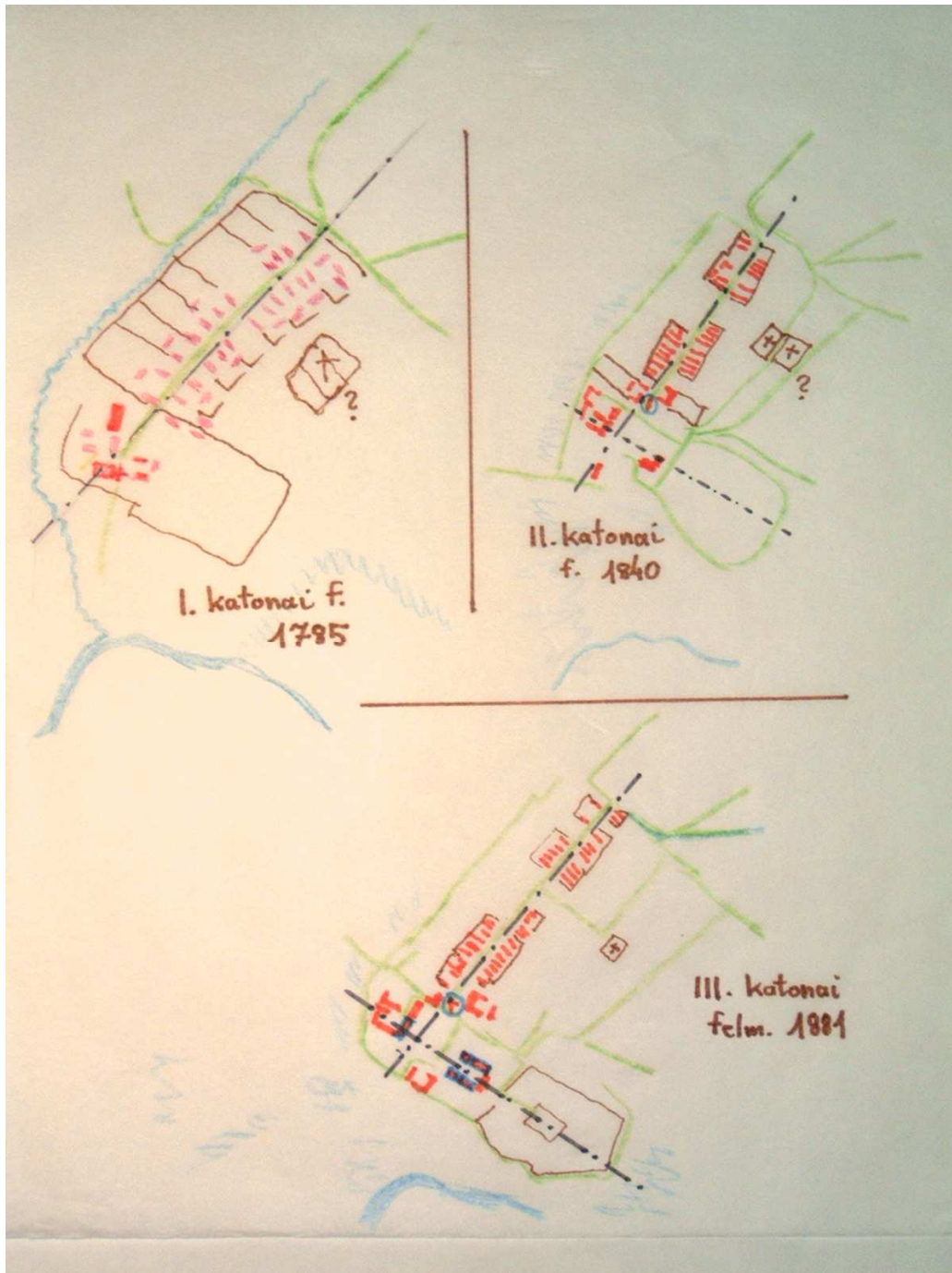
Az 1856-os kataszteri fölmérés jól mutatja a kiépített tájképi kertet, és az istállókat. Az állapot az 1840-es tudatos folytatása. Befejeződik a majorság kiépítése. A szimmetrikus elrendezésű istállók, amelyek lazán zárt udvart vesznek körbe, megerősítik a kastély épületétől induló tengelyt, amelyet előbb említettem. Ez az észak-nyugatról dél-keletre mutató, a főutcára merőleges tengely két végén az uradalom két együttese helyezkedik el. Nyugaton a magtár-kastély cselédségi épületek, keleten a méntelep a szabadtéri lovardával. A kettőt a tájképi kert választja el, amely a főutca kiteresedésének is tekinthető. Az akkori funkciók miatt ez az elválasztás ésszerű, és funkcionálisan indokolt. Azért hangsúlyozom ezt, mert megítélésem szerint ez az a karakteres településszerkezeti elem, amit – megfelelően a mai funkcióknak – mindenképpen meg kell őrizni.

Úgy vélem, ez az együttes fénykora, amely a XX. század elejéig tart.

A felmérés jól mutatja, hogy két önálló, egymáshoz közvetlenül csak vizuálisan csatlakozó egység jött létre. E távlatból, és tömegben megjelenő rendszert kellene megőrizni, illetve lehetőség szerint visszaidézni a fejlesztéskor.

A vizsgálat során végigkövettem a településszerkezet változását a katonai térképek alapján a XIX. század végéig. Ez egy vázlaton szemléltetem. E vázlaton jelöltem azokat a markáns jegyeket, épülettömegeket és építészeti tengelyeket, amelyek meghatározóak kell legyenek a fejlesztés, a továbbépítés során.

1785: Már ebben a korban megvolt a fő utcaszerkezet, és az ide vezető (Győri út) mellett kezdett kialakulni egy hiányos (központ nélküli) utcás falu szerkezet. Azaz a központ, a település feje ekkor is már a későbbi kastély, és annak parkja, udvara területén volt. Az út végpontjában a templom állt. E telek intakt egységet képezett a XX. század közepéig a

jelenlegi 0127 hrsz-ú külterületi földrészlettel, illetve a 204-es, és 59, 57-es hrsz-ú telkekkel. Északnyugatról egy árok és töltés határolta, amely a mai József Attila u. vonalán haladt. Az épületek laza rendben, csoportosan helyezkedtek el. Egyetlen tengely volt, az út, amely egy rákanyarodó keresztezéssel kezdődött.

1840: A XVIII-XIX. század fordulóján kezd kiépülni gyakorlatilag tájszerkezeti és építészeti szempontból a mai együttes. Ezt követően átépítések és toldások történnek csak, illetve kiegészítések. A vizsgált terület struktúrája ekkor változik meg. A központ egyértelműen a telekre kerül (kastély, magtár, melyek közül a magtár a régebbi építésű). Nem világos, hogy ez a központ miért nem a bevezető út tengelyébe épül (ahol ma a templom áll). Talán ennek oka a talajminőségben keresendő. Ekkor alakul ki a merőleges tengely, amelynek kiindulópontja a kastély, és annak nyugati udvara, hosszanti oldalának középpontja, és ez határozza meg a nagyjából szimmetrikus rendszert.

1881: E tengely végpontja a fasorral körülvett legelő, és a középütt elhelyezkedő „lovarda”, ami a jelenlegi állapot szerinti külterületi részen volt. A tengelyt keresztezte egy épület, amely ma már nem áll, a kétoldalt álló épületek a 1-2 és a 4. ma is álló épületek, a XIX. század második felében feltehetően átalakították, majd elbontották a keresztező épületet, helyette(?) épül a 3., és a 9-et kiegészítve a 7-8-kal egy U alakú udvar, feltehetően a tengely túloldalán álló udvaros ház (a mai önkormányzati épülettől északra álló) párjaként.

A kastélytól északnyugatra lévő épületek telepítése inkább hasznossági elven történhetett, a megelőző állapotból kiindulva.

Ezt követően a vizsgált földrészleten álló épületeket azonosítottam be, és megközelítően meghatároztam építési korukat. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért beszámoltam az egyes épületeket, és színezéssel jeleztem építési korukat.

Az egyes épületek szemrevételezésekor szerzett ismereteket és a véleményt a számozás sorrendjében közlöm. E vizsgálat keretében az épületek műszaki és állapotfelmérése nem történt meg, de utalok arra, ahol ezt feltétlenül meg kell tenni.

A területegység magja az országos, egyedi védettségű kastély és magtár épülete (törzsszám: M 3539; 9264). A telek állapota összességében ma rendezetlen, mind funkcionális, mind településrendezési szinten. Az épületek állapota egységesen elhanyagoltnak mondható. Leginkább azok az épületek veszélyeztetettek, amelyeket nem használnak. E vizsgálat nem foglalkozik a két egyedi védettségű épülettel közvetlenül, hanem az egykori gazdasági és kiszolgáló épületekkel, különös tekintettel a térképen 1-6. számmal jelzett építményekkel.

Mint ahogy a konkrét esetben érdemi vizsgálat nem végezhető a teljes település szerkezetének figyelembevétele nélkül, elengedhetetlennek tartom az egykori uradalmi központ teljes épületállományának áttekintését. Szükséges, kényszerű szempontként figyelembe kell venni az épületek mai, és feltételezhetően hosszabb távon megmaradó funkcióit. Ez alatt főképpen a 7-9, és a 14-16. számú „sorházak”, egykori cselédlakások helyzetét értem.

Jelentősen befolyásolja, befolyásolná a vizsgálatot, illetve a véleményalkotást az is, ha ismert lenne a két „mag” épület (magtár és kastély) jövőbeni sorsa, funkciója, de csak az bizonyos, hogy jellegük megtartása mellett, méltó funkcióval kerülnek majd egyszer felújításra.

A XII-XVI. századi telekállapot felderítése miatt is indokolt a régészeti védelem a területen, annak a kastély – magtár meghatározta tengelytől nyugatra eső részén is. A 14. épület, illetve a Vasút sor, Győri út sarkán álló épületekben kerülhetne elő valamiféle épületrészlet, leginkább alap vagy alacsony falszakasz. Ezen épületek építéstörténeti és épületrégészeti vizsgálata indokolt egy nagyfelújítás alkalmával. Kiemelt figyelemmel kell eljárni talajmunkák során a kártyaház (Kápolna?) környezetében.

Az 1-2. épület építési kora az 1870-es évek utánra tehető.

Erre utal a pilléres szerkezet, a nyílásformák, a párkánykialakítás.

Feltehetően istállóknak épült mindkettő, de nem teljesen egy időben. A TSZ időkig jelentős átalakítás nem történt az épületekben. Majd ezt követően műhelyeket, raktárakat alakítottak ki az elülsőben. A két nagy tömeg közötti összeköttetés is ekkor készülhetett, de a kettő között, a déli homlokzatoktól előre húzott kisház a XX. század elején épült. Feltehetően kiszolgáló személyzeti épületként.

Az épületekben nincs kiemelkedő esztétikai vagy technikatörténeti érték, a XX. századi átalakítások érdemben nem értékelendők.

Szemrevételezés alapján az épület állékonysága megfelelő. Az utólag beépített közfalak kibonthatók a járőfelülettel együtt, az eredeti ablakrend visszaállítható. Azaz az épület, ha megfelelő funkciót kap, megőrizhető, de eredeti anyagában való megőrzése örökségvédelmi szempontból nem kötelező, nem feltétlenül javasolt.

A 3. épület (a kép hátterében, keresztben) az 1960-as években épülhetett, az együtteshez történeti szempontból nincs köze. Sorsáról hasznossági alapon kell dönteni.

A 4. épület feltételezhetően a kastéllyal közel egyidős. Erre nem főképpen az írott források, hanem a falszerkezet és a nyíláskiosztás alapján következtetek.

Érdekes és egyedi a nyílásrendszere, amelyet az istálló fölötti takarmánytárolás miatt alakítottak ki. A falazat sem tipikus, a széles pilléreknél meghaladja az 1 métert.

Tetőszerkezetét cserélték, akkor a héjazat és párkányok is eltűnhettek, megváltoztak.

A datálás pontosítható épületrégészeti vizsgálattal, de ennek elvégzése a pontos műszaki felméréssel együtt, a bontás vagy nagyfelújítás tervezése előtt/alkalmával indokolt. Az épületet az 1-2. istállók építésekor jelentősen felújították. Feltehetően földépcsere és új tetőszerkezet került az épületre, bár a földem szintje nem változott. Nem merem teljes bizonyossággal állítani, hogy az épület eredetileg istállónak épült volna. Ha igen, akkor speciális istállónak, esetleg tenyésztéshez. Valószínű, hogy az előbb említett átalakítás alkalmával alakították ki a mai hidlást téglából, bikák részére. Ezt követően – és ez a másik

két istállóra is vonatkozik – a XX. század kezdetén készülhetett a mai betonozott járófelület, illetve került beépítésre a 4. épületbe a sín a fordítóval, amelyen csille közlekedett.

Az épület járatait is több ízben átalakították, de e változások jól nyomon követhetőek.

Érdekes, hogy bizonyos részeken a fálvastagság meghaladja az 1 métert. Másutt ez 52-54 cm, dacára annak, hogy az épület nm téglából készült. Az építőanyagot helyben készítették, érdemes lenne összevetni a kastély és magtár építőanyagával.

Az épület megtartása technikatörténeti szempontból is javasolható. Ezt erősíti az is, hogy állapota megfelelő, jól felújítható, hasznosítható. Azonban figyelembe kell venni azt is, hogy megtölthető-e funkcióval értelmesen a két „mag” épület szomszédságában, és azt is, hogy beilleszthető-e mai adottságaival a településfejlesztési koncepcióba. Meggyőződésem, hogy nem szabad figyelmen kívül hagyni e szempontokat sem. Ezért elfogadhatónak tartom az épület bontását is, azzal a feltétellel, hogy specialitásai miatt a bontást megelőzően részletes és alapos műemléki, műszaki felmérést kell készíteni az épületről, bontásánál pedig épületrégészeti vizsgálat és felügyelet biztosítandó. A tömeg meghatározó paraméterei, és a nyílásrendszer ritmikája, a homlokzat rendszere irányadóak lehetnek az új épület tervezése során.

Az 5-6. épület a 3-kal azonos megítélés alá esik.

A 7-9. épületek egy U alakú udvart alkotnak, ennek ellenére nem egykorúak. Tulajdoni szempontból a 7. a terület nagyrésztét birtokló Inícia Rt-é, míg a másik kettőben lakások vannak, melyeket a lakók megvehettek, megvettek. Ennek ellenére az épületek állapota aggasztó. A 7. és 8. egyidős lehet, de funkciójuk miatt mára erősen átalakultak.

Örökségvédelmi szempontból a 9. épület vizsgálata lenne fontos, de jelen körülmények között ez nem volt elvégezhető. Az épület több szakaszban épült, egy része bizonyosan az 1800-as évek első felében, azonban az intenzív átépítések miatt kutatása kevés eredménnyel kecsegtet. Ennek ellenére műemléki felmérése szükséges lenne, és ezzel az ottlakóknak is segítséget nyújthatnának. E két szempont miatt javaslom, hogy a terület fejlesztésével, adott esetben beépítésével egyidőben az épületekre felújítási terv készüljön.

Mivel a 8-9. épületek bontása nem merült fel, ezért ebben állás foglalni nem tartom szükségszerűnek. A 7. épület bontását elfogadhatónak tartom. Ugyan ezzel megszűnik egy intim záródó, védett tér, de ez bizonyos mértékig pótlódik, mert a tervezett családiház sor is egy elfogadható lezárást nyújt.

A 10-11. épületek, és a kerítésük bontása az örökségvédelem szempontjából szükséges és mielőbb kívánatos lenne. Mindkét épület idegen a területen, funkciójuk megszűntével, és mert állapotuk, minőségük hasznosításukat nem teszi lehetővé gyakorlati szempont sem szól megtartásuk mellett.

Kilátás a 9. épülettől a főutca felé, balra az egyik bontandó épület, gépszín.

A 12. épület a leginkább veszélyeztetett. Ennek **felújítása, műemléki felmérése halaszthatatlan**. A vizsgált épületek közül egyedül ez tényleges építőművészi alkotás.

Az építmény még álló szerkezetei, és látszó architektúrája alapján legkésőbb az 1800-as évek elején épülhetett, klasszicizáló későbarokk. Ennek ellenére nem szerepel sem az 1840-es, sem az 1856-os térképen. Nem azonosítható a III. katonai felmérés szelvényén sem, de jól látható a VI. felvételen. A kettős elnevezés: kártyaház illetve kápolna szintén kérdéseket vet fel. Talán a megoldás egy neobarokk, historizáló gesztus lehet a XX. század fordulójáról. Ennek forrás és iratanyaga kellene legyen. Elképzelhető, hogy a dokumentáció a

leszármazottaknál megtalálható. Mindenesetre az épület megközelítőleg az egykori kőtemplom helyén áll.

A 13. épület és környezete szintén hátrányosan hat a műemlék megjelenésére, itt sürgős területrendezésre lenne szükség.

A 14-16. épületek jelenleg szintén lakottak. Építésük a XIX. század elejére tehető, de ezeket az épületeket is sokszor átalakították, többszöri funkcióváltáson estek át. Telepítésük jó környezetet ad a kastélynak, érdemes lenne azzal együtt kezelni őket, legalább tömegüket megőrizve. Műemléki felmérésük, és épülete régészeti vizsgálatuk indokolt. A felmérést követően, és a kastély hasznosításakor kellene érdemben dönteni az épületek sorsáról.

A kastély és a magtár helyzete miatt a kastély előtti térség keretes beépítése nem esetleges, és az uradalom építészeti tengelyével egybeesik.

Összegzés:

A fentiek alapján az a véleményem, hogy az öregmajori részen álló épületek, melyek eredeti funkciójukat elvesztették, nem rendelkeznek olyan építészeti, történelmi, technikatörténeti értékkel, hogy anyagukban való megtartásuk mindenképpen indokolt lenne. Fontos azonban a tudatosan kialakított építészeti koncepciót megőrizni, és a kastélyépület terét megtartani. **Ezért a 2. és 4. épület tömegét jelenlegi helyzetükhöz közel azonosan visszaépítendőnek tartom. Ezzel megmarad az építészeti koncepció, és megőrizhető a történeti településszerkezet. Jónak ítélem, hogy a kápolna – kártyaház, mint a főutca végpontja, újra megjelenik.** Figyelmébe ajánlom a tervezőnek az 1856-os kataszteri térképen ábrázolt tájképi kertet. Nem javaslom annak rekonstruálását, de lágyabb, romantikusabb vonalvezetéseit szerencsésebbnek tartanám visszaidézni a nagyon jó érzékkel kialakított zöldterületi részen. (Ugyanez a koncepció, mint megvalósult állapot az 1920-as felmérésen is szerepel.)

Az egyes épületek esetében jelzett felméréseket és kutatásokat szükségesnek tartom, és javaslom e munkálatok mielőbbi megkezdését, adott esetben a régészeti kutatással együtt. A 14-16-os épületek esetében a vélemény kialakítását megelőzően szükségesnek tartom a felmérés elvégzését.

Források:

- I. katonai felmérés, Coll VII Sect XII
  - II. katonai felmérés, Col XX Sect 49
  - III. katonai felmérés 4959/1 szelvény
  - IV. katonai felmérés 4959/1 szelvény
- Ikrény kataszteri felmérése 1856 GYML 20

BOROVSKY Samu: Győr vármegye, é.n., Bp

KEREKES Sámuel: Gy-M-P közíg. E. e. vármegyék (...) ismertetője az 1929-1930-as évekre, é. n. Bp.